

Gijs van der Ham, met een voorwoord door Kofi Annan, ***Dof goud. Nederland en Ghana, 1593-1872*** (Amsterdam: Rijksmuseum, Nijmegen: Vantilt, 2013, 200 pp., ISBN 978 94 6004 1570).

Dof goud is het eerste deel van een reeks waarin het Rijksmuseum op basis van zijn collectie inzicht wil bieden in de historische verhoudingen tussen Nederland en een aantal landen buiten Europa waarmee langdurige banden hebben bestaan. Conservator geschiedenis Gijs van der Ham leidt zijn lezers met vaardige hand langs een intrigerende collectie kaarten, tekeningen, voorwerpen, gravures en schilderijen. De collectie illustreert een geschiedenis die weinig bekend is bij een breder publiek. Nederlanders handelden in West-Afrika in goud, ivoor en slaven, maar ze verzamelden ook gegevens over land en volk. De rijk geïllustreerde beschrijvingen van de Goudkust door Pieter de Marees (1602) en Willem Bosman (1704) zijn in vele vertalingen uitgegeven. Eeuwenlang golden ze als standaardwerk. Voor de huidige generatie Ghanese historici blijven deze werken een belangrijke informatiebron. De Nederlandse kooplieden oefenden geen territoriaal gezag uit rond hun handelsposten in West-Afrika. Voor de aanvoer van de gewenste producten, die overwegend uit het binnenland kwamen, waren ze afhankelijk van gecompliceerde allianties met Afrikaanse staten en lokale tussenpersonen. Intussen hadden ze te kampen met afgunstige Europese concurrenten, die uiteraard hun eigen netwerken opbouwden.

Bij de hedendaagse lezer, wiens blik op het prekoloniale verleden is gekleurd door de slavenhandel en door de ongelijke machtsverhoudingen van de latere koloniale overheersing, kunnen de getoonde objecten gemakkelijk misverstanden oproepen. De omslag toont een knielende Afrikaan die een olifantstand aanbiedt aan een blanke man die als Mercurius, de god van de handel, de West-Indische Compagnie vertegenwoordigt. Dat beeld suggereert zwarte onderdanigheid aan blanke meesters, maar in de besproken periode waren Afrikaanse en Europese handelaren in West-Afrika gelijke partners.

Bij zijn voorwoord heeft Kofi Annan de keus laten vallen op een ander voorbeeld van schijnbaar schrijnende ongelijkheid: het schilderij van Frans van der Mijl uit 1742, met een portret van WIC directeur-generaal Jan Pranger en een zwarte bediende in rijk versierd livrei. Annan veronderstelt dat de zwarte bediende een slaaf geweest moet zijn, het eigendom van de opgesmukte koopman uit Amsterdam. Dat brengt hem tot reflecties over het droevig lot van deze Afrikaanse jongeman, die mogelijk zijn leven

eindigde als plantageslaaf in de West. De identiteit van de jongen in livrei is niet bekend: mogelijk was hij inderdaad een slaaf, maar waarschijnlijk zien we hier een zoon uit de gegoede Afrikaanse handelsfamilies van Elmina. Een dienstbetrekking bij de Nederlanders in het Kasteel St. George in Elmina, de hoofdvestiging van de WIC aan de Goudkust, gold als een goede leertijd. Wie vertrouwd raakte met de mores van de Hollanders kon daar zijn voordeel mee doen in de handelsbetrekkingen. Schijn kan gemakkelijk bedriegen als men geen weet heeft van de gecompliceerde machtsbalans tussen Afrikanen en Europese handelaren.

Gijs van der Ham behoedt zijn lezers voor deze valkuilen. De knielende Afrikaan en de blanke handelsgod staan afgebeeld op het gouden deksel van een rijk versierde doos die in 1749 werd gemaakt in opdracht van de WIC. Een trots geschenk aan de nieuwe gezagsdrager, prins Willem IV van Oranje. Het deksel toont de goudwinning en de ivoorhandel en op de achtergrond ook de handel in slaven, een aspect dat lange tijd onderbelicht is gebleven in de Nederlandse geschiedschrijving. Van der Ham licht toe dat slavernij een bestaande institutie was in Westafrikaanse samenlevingen, lang voor de Europese mogendheden de driehoek van de transatlantische slavenhandel organiseerden. Medewerking van Afrikaanse vorsten en tussenhandelaren was cruciaal voor het welslagen van de handel, of het nu ging om goud en ivoor of om slaven.

Na 1700 veranderden de machtsverhoudingen in West-Afrika ingrijpend als gevolg van de militaire opmars van de Ashanti, die rondom hun hoofdstad Kumasi een groot en machtig rijk stichtten. Al in 1701 stuurde de directeur-generaal vanuit Elmina een afgezant naar Kumasi: een diplomatieke nieuwigheid, want tot dusver werden de contacten met binnenlandse koninkrijken onderhouden door Afrikaanse tussenpersonen. Van deze diplomatieke zending, met exclusieve geschenken voor de Ashanti vorst, zijn helaas geen verslagen bewaard gebleven. Op termijn zou zich echter een hecht bondgenootschap ontwikkelen tussen de stad Elmina, de Nederlanders in het kasteel St. George en Kumasi.

Slechts weinig slaven kwamen uit het kustgebied. Het grootste deel werd door Afrikaanse handelaren aangevoerd uit het binnenland. Op het moment van aankoop door de Europeanen waren de mensen al slaaf. De Nederlanders hebben tussen 1600 en 1803 tussen de 550.000 en 600.000 Afrikanen naar Amerika verscheept. Daarmee namen ze ongeveer zeven procent van de transatlantische slavenhandel in deze periode voor hun rekening. Morele bezwaren tegen slavenhandel en slavernij waren in de Nederlandse republiek hoogst zeldzaam. Op het deksel van de WIC doos uit 1749 is de slavenhandel dan ook onbekommerd afgebeeld. De gevolgen waren ingrijpend. In West-Afrika handelden Europeanen en Afrikanen op voet van gelijkheid, maar in de Amerikaanse samenlevingen was de ongelijkheid tussen zwart en blank groter dan waar dan ook.

Na de afschaffing van de slavenhandel in 1814 zijn verscheidende vergeefse pogingen ondernomen om de bezittingen aan de Goudkust weer rendabel te maken. Uiteindelijk werd de werving van Afrikaanse soldaten voor het KNIL de belangrijkste activiteit, tot het definitieve vertrek van Nederland in 1872. Tot het zichtbare erfgoed van bijna drie eeuwen handelsrelaties behoren niet alleen de forten langs de kust, maar ook

de Eurafrikaanse families in Elmina, Accra en andere kustplaatsen. Van der Ham vertelt hun verhaal aan de hand van een aantal foto's uit de negentiende eeuw. Voor Nederland en Ghana geldt dat het heden nauwelijks nog wordt bepaald door dit gedeeld verleden. Maar in Suriname, waar de helft van de bevolking Afrikaanse wortels heeft, blijft dit verleden onverminderd actueel. In Nederland wonen nu enkele honderdduizenden Afro-Surinamers en Afro-Antillianen, alsmede enkele tienduizenden Ghanezen. Zoals Kofi Annan concludeert in zijn voorwoord: zonder de handel in mensen uit West-Afrika zou Nederland er nu anders uitzien, met een ander nationaal elftal.

De collectie van het Rijksmuseum dient als leidraad voor Van der Hams geschiedverhaal, maar gelukkig neemt de auteur ook de vrijheid om vrij uitvoerig in te gaan op de slavenhandel. Voor dat onderwerp zijn maar weinig aanknopingspunten te vinden in de museale collecties.

Natuurlijk is het tonen van de historische schatten een kerndoel van deze uitgave, en dus is er veel aandacht voor de kust en weinig voor het binnenland. De kust is uitvoerig in kaart gebracht, getekend en geschilderd. Maar over het machtige Ashanti rijk is weinig illustratiemateriaal beschikbaar. Het boek toont etnografische voorwerpen uit het Koninklijk Kabinet van Zeldzaamheden, en enkele geschenken van de Ashanti koning aan koning Willem I. Onvermijdelijk is de beeldvorming een eendimensionaal verhaal: de lezer ziet hoe de Nederlanders en andere Europeanen in de loop der eeuwen aankeken tegen dit onbekende continent met zijn exotische bewoners. Helaas bestaat er geen beeldmateriaal dat illustreert hoe de Afrikanen hun exotisch avontuur met de blanke vreemdelingen hebben beleefd. We kunnen onszelf niet in een Afrikaanse spiegel zien.

Dit prachtig geïllustreerde boek geeft alle reden om verlangend uit te zien naar de volgende delen die het Rijksmuseum op stapel heeft staan over de relaties van Nederland met China, India, Indonesië, Japan, Sri Lanka, Suriname en Zuid-Afrika.

Ineke van Kessel, Afrika-Studiecentrum, Leiden